

SULYOK LÁSZLÓ

A sortűz színe és visszája

*„Az igazságot mindenki tudni véli,
de mindenki csak a magáét.” Su-king*

Az 1956. december 8-ai salgótarjáni pufajkás–szovjet katonai sortűzről szóló írásunk a kommunizmus áldozatainak február 25-ei emléknapja előtti tisztelgés. A teljességet – nyilván – nem tűzhettük ki célul, ezért a következő megoldást választottuk: a korabeli dokumentumokhoz rövid visszaemlékezés-részleteket és tájékoztató szövegeket illesztettünk. Így az Olvasó maga döntheti el, mi az igaz és mi a hamis a korabeli hivatalos és sokáig érvényben lévő narratívában, miközben képet alkothat a kommunista diktatúra napi gyakorlatáról. A történetek gerincével ma már tisztában vagyunk. Sok részlet viszont továbbra is tisztázatlan, csak sejtéseink vannak. Ezen felül meg kell említenünk, hogy bizonyos tényeket – például: kik szervezték a tüntetést, volt-e tűzparancs, mennyi a halottak száma – a dokumentumok hiánya és az idő múlása miatt már sohasem ismerhetünk meg.

*„...A karhatalmi és rendőri szervek a fenti napon **őrizetbe vették Gál és Kelemen nevű ellenforradalmárokat**, hogy ügyüket tisztázzák. Még a kihallgatásuk be sem fejeződött, [amikor] több üzemből és bányából becsületes munkásokat az ellenforradalmi elemek **kényszer útján, fegyverrel a kézben felvonultattak** a megyei tanács és a megyei rendőrkapitányság épülete elé, **azzal a jelszóval, hogy... ki kell [őket] szabadítani.**” (Magyar Szocialista Munkáspárt nyomtatott rölapja a szécsényi járás dolgozóiboz, 1956. december 10-e után.) „...akik nem akartak felvonulni, **leköpködték, megveréssel fenyegették...** (Az MSZMP rölapja Nógrád megye dolgozóiboz, 1956. december 10-én.)*

Németh László áruforgalmi osztályvezető, a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyár munkástanácsának titkára: – Köztünk, munkástanács-tagok között létezett egy megegyezés: ha bármelyik munkástanács tagja ellen valamilyen intézkedés történik a hatalom részéről, akkor közösen felépünk ellene. A telefonhívást ennek értelmében fogtuk fel. Vagyis valakik megtudták, hogy ez történt, és telefonáltak nekünk, jó lenne, ha fel-

vonulnánk az érdekükben. Ma sem tudom, ki beszélt. Tájékoztattam az embereket az üzenetről. Másfél-két óra múlva összejött vagy 5-600 ember. Úgy fél 11 tájban érkeztünk a rendőrség elé. Akkor már elég sok ember tartózkodott ott.

Gyüre Nándor, a Salgótarjáni Öblösüveggyár üvegfestője, részlegvezető: – Délelőtt lejöttek az üzembe a szakszervezettől, hogy ki kell vonulni. Azt mondták, hogy aki nem vonul ki, az arra a napra nem kap bért. Két munkástanácsi vezetőről beszéltek, hogy éjszaka a pufajkások lefogták őket, és bevitték a megyei rendőrkapitányságra... De a szakszervezettől senki nem jött ki velünk. Ők valamiért a háttérben maradtak.

Mándoki Andor kohómérnök, a Salgótarjáni Acélárugyár munkástanácsa által megválasztott igazgató: – Akkoriban folytak a tárgyalások a munkástanácsok és a kommunista hatalom képviselői között a kibontakozásról, de ezek nem vezettek eredményre. Ahogy én tudom, december 8-án 10 órára a megyetanács elé hívták gyűlésre a város és a környék dolgozóit. Ültem az irodámban, egyszer csak megszólalt a K-telefon (*külön célú bálózati távbeszélője, státuszszimbólummá vált a szocializmusban – S. L.*). Egy durva hang parancsolva, de talán még kérve is, közölte velem, tegyék meg mindent, hogy az acélgyár dolgozói ne vonuljanak ki a nagygyűlésre. És ezzel már le is csapta a kagylót. A hangból kiéreztem a fenyegetést, de valami félelemfélét is, aggodást.

Hosszan idézhetnénk még különböző visszaemlékezésekből, de ugyanerre az eredményre jutnánk: semmiféle „ellenforradalmi elemek” nem szervezték a tüntetést, az a letartóztatások hírére spontán szerveződött; akik viszont szervezhettek, azok a másik oldalon álltak. Az üzemi munkástanácsok senkit nem kényszerítettek felvonulni, és aki nem ment, azt nem köpködték le, és senki nem adott fegyvert a munkások kezébe. Minden hazugság mosakodó magyarázat-kísérlet, a rossz lelkiismeretű rendszer önmentegése.

Az adott nap első óráiban valóban letartóztattak két embert. Az egyik Gál Lajos kisterenyei aknász volt, a másik Viczián Tibor, akkor épp szabadlábban lévő politikai fogoly. Saját emlékezetük szerint Gált – a feleségével és három kisgyermekével együtt – éjjel egy órakor zörgették fel álmából, míg a közeli Szúpatakon, a szülői házban tartózkodó Vicziánt fél öt körül fogták le, sima ad hoc döntéssel. Mint írják, eredetileg Kelemen Károly bányai kovácsot kellett volna előállítani, aki két házzal arrébb lakott Gáltól. A két férfi ugyanannál a bányüzemnél dolgozott, munkástanácsstagok voltak mind a ketten. A hatóságok ezért terjesztették azt, hogy két munkástanácsi vezetőt tartóztattak le. (Ez is jelzi, hogy a tüntetés va-

lói szervezői ők lehettek.) Innen terjedt el aztán a tüntetők körében e téves állítás, ami végül a köztudatban is ugyanígy rögzült, hosszú évtizedekre. Kelemennek azonban szerencséje volt azon az éjszakán. Sikerült kiugrania az ablakon, és a kertjén végigszaladva, elbújnia hátul, a Tarján-patak bokraiban. Csakhogy a parancs két emberre szólt, ennyivel kellett visszamenni. Úgyhogy a pufajkás fogdmegek kizötyögtek Szúpatakra Viczián Tiborért, aki pár nappal korábban, december 3-án kapta meg új személyi igazolványát a járasi rendőrségen, tehát a parancsadók tudtak a létezéséről. Az eljáró öt fegyveres felforgatott mindent a falusi házban, miközben az ügyvédi papírt lobogtató, tiltakozó édesanyát durván letromfolták: „Te hülye paraszt pulyka, ez semmire se jó!”

*„Az úgynevezett **megyei munkástanács szervezésével** a gyülekezési tilalom ellenére tüntetést szerveztek... A megyei rendőrkapitányságnál lévő belügyminiszteri kiküldött... vezérőrnagy, valamint a szovjet katonai városparancsnok kérte a tömeg elvonulását, de a tömegben lévő fasiszta ellenforradalmi elemek durva kiabálásaikkal, fenyegetőzéseikkel megakadályozták ezt. Később a város északi irányából újabb csoport közeledett. A közeledő csoportból aljas provokátorok a magyar karhatalmi egységekre, a szovjet katonai alakulatokra **kézigránátot** dobtak, és a Rákóczi úti iskolából, valamint a mellette lévő épületekből **géppuskatűzet** nyitottak. Az ellenforradalmi elemek aljas provokációja áldozatokat követelt.” (Az MSZMP megyei, járasi-városi ideiglenes intézőbizottságainak röplapja 1956. december 8-án.)*

Fekete József sorkatona, a Kílczér-ház lakója: – A katonaságtól jöttem haza, a feleségem meg azzal fogad, hogy holnap tízkor fel kell vonulni, ki kell engedtetni két embert a rendőrkapitányság fogdájából... Dél felől jöttek a bányai fakaruszok, a megyei tanács felől megérkezett egy tank. Itt baj lesz, gondoltam. Félidős terhes volt a feleségem, hazaküldtem. Ellenőrzésképpen utánamentem. Az udvarban jártam, amikor egy lövést hallottam, távolabbról, talán a megyetanácstól. Megyek vissza, látom, hogy a szovjet harckocsi géppuskása ráüti kezét a géppuskára. A rendőrséget szovjet katonák védték. A gépkocsibejárat előtt, sakktábla-szerűen álltak fel, felfelé lőttek. Az épületből viszont, ott szovjet tisztek és rendőrök tartózkodtak, a tömegre lőttek. Ott mindenki meg volt háborodva.

Kalmár Imre, a Jobbágyi Tömegcikk Művek vasesztergályosa, a munkástanács tagja: – Jöttek-mentek a felajzott, vitázó emberek. Fegyvert senkinél sem láttam. Szépen süttött a nap. Hallom: ta-ta-ta-ta, géppisztolysorozat. Majd golyószóróból egy rövid sorozat, aztán géppuskából. Eszeveszetten rohant a tömeg. Kinéztem egy rövid utcából, s láttam, lő-

nek a megyeháza ablakából, a földről is, a karhatalmisták... Amikor láttam, hogy senkinek nem segítenek, hanem ücsörögnek a padon, cigaretáznak, bejárnak az épületbe, rádöbbsentem, hogy ez előre megfontolt lemeszárlás volt. Meg akarták félemlíteni a munkásságot, mert a megyei munkástanács nem hagyta magát befolyásolni az újjászerveződő párttól.

Ferencz István AKÖV-garázsmester: – A pufajkások hallótávolságon belül álltak. Bajtárs, lőj! Lőjetek! – hallom a biztatásokat, majd hallok néhány lövést, aztán elindultak a sorozatok. Hullt a nép, mint a vadkörte. Ekkor dobtam el a nálam lévő hanggránátot egy virágos, üres területre, nehogy véletlenül is eltaláljak valakit. Ez csak pukkan. Azt gondoltam, hogy a pufajkások megijednek tőle, és nem lőnek tovább. De nem így történt.

Elischer Edit, a megyei tanács mögötti óvoda vezetője: – Szokatlanul sok gyerek jött óvodába, többen, mint más szombati napon. A tízórai után érkező szülők jelezték, hogy megkezdődött a gyülekezés a megyei tanács előtt. Rosszat sejtve, a gyermekeket kihoztuk a teremből, és a legvédelemben, az öltözőben ültettük le őket. Felelevenítettük a Téli-apó-ünnepet. Ebbe a beszélgetésbe egyszer csak irtózatossá géppuskaropogás süvített bele. A gyerekekkel összebújva, rémülten hallgattuk. A berohanó szülők sírva beszéltek a szörnyű meszárlásról.

A további hazugságokra azért volt szükségük a hatalomba visszalőtt régi-új rend képviselőinek, hogy lehetőleg minél több emberrel megutáltathassák a megyei munkástanácsot, melyet – teljesen okatlanul, koncepciózusan – a sortűz bűnbakjának kiáltottak ki. Az orbitális hazugság párjaként úgy állították be az eseményt, mintha a város északi irányából közeledő csoportból kezdtek volna el a vérontást. Csakhogy a város északi részéből – vagyis az acélgyárból – vonulók fegyvertelenek voltak, éppúgy, mint a már helyszínen levő bányászok és munkások, arról nem is beszélve, hogy az acélgyáriak – szerencsésükre – lekésték a sortűzet. Köszönhetően az ismeretlen telefonáló hangjának engedelmeskedő igazgatónak és munkatársainak. De az sem állja meg a helyét, hogy valakik is lőttek volna a Rákóczi úti iskolából, valamint a mellette levő épületekből.

*„...ne hallgassatok az ellenforradalmárookra, akik a régi **Horthy-rendszert akarják a nyakatokra visszahozni...**” (A szovjet katonai városparancsnok és a megyei rendőrkapitányság vezetőjének röplapja, 1956. december 8-án.) „Az ellenforradalmárok... [által] halálba kergetett emberek temetése a közeli napokban meg fog történni. Értesülésünk szerint a Salgótarjában megbúvó **fasiszta elemek** a temetést **saját céljaikat szolgáló újabb nagy tüntetésre és fegyveres***

provokációra akarják felhasználni. Ezért... Tekintve, hogy Salgótarjában rendkívüli állapot, kijárási és gyülekezési tilalom van érvényben... semmilyen közös vagy tömeges temetést nem engedélyezünk... (Az előbbi szemlélyek felhívása, 1956. december 9-én.)

Tornyos Kolos Attila 18 éves autószerelő: – Sokan segítettek a sebésültek és a halottak elszállításában. Kimentem a temetőbe. Három helyisége van a halottasháznak, de az tele volt zsúfolva mind. Előtte is halottak. Egy férfi éppen akkor ült fel, „anyukám”, mondta, és visszahanyatlott a földre, akkor halt meg. Sose felejttem el... Én ott vagy 60-70 halottat láttam. Úgyhogy száznál biztos, hogy több halottja volt a sortűznek.

Kmetyi Ferenc, a megyei tanács művelődésügyi osztálya csoportvezetője: – Ravasz István első éves egyetemista temetését Bácskai János tanártársammal együtt intéztük, mert a szülők teljesen összeomlottak. Abban a feszült, zavaros helyzetben nem lehetett koporsót kapni. Úgyhogy a síküveggyárból szereztünk deszkát az igazgató engedélyével, eltalicskáltuk Baglyasaljára, ahol az asztalost ajánlották. Az ripsz-ropsz összeállította a koporsót, ingyen és bérmentve, ahogyan a deszkához is hozzájutottunk.

Csohány Gyula, Ravasz István gimnáziumi osztálytársa: – A tragédia szombaton történt, Pistát szerdán temettük. Én voltam az egyik koporsóvivő... Talán hatan vittük a koporsót... Részint a fájdalomtól, részint a szomorúságtól alig bírtam tartani, meg is szédültem egy kicsit, oda kellett jönni hozzám segíteni, fogni a rudat, amin vittük. Életemben annyira szomorú és megrázó napot nem is éltem még át. A barátom súlya alatt majdnem összeroppantam.

Herold László, Ravasz István osztályfőnöke: – Agitátorok jártak mindenhol, hogy az embereket távol tartsák a kegyeleti szertartásoktól. Dezső, az apa, a tanártársam volt, felkért mint osztályfőnököt, hogy legyek az egyik koporsóvivő. De elhárítottam: azt a terhet nem bírnám lelkiileg elviselni. Húszan, harmincan lehattunk a temetésen, ami az adott viszonyok között soknak számított. Mi azonban, néhány ismerőssel nem merészkedtünk a halottasház elé, ahol a búcsúztatás zajlott, és a sírhoz sem mentünk ki. A temető kapujából néztük végig az egész szertartást, magát az elhantolást is. Közben folyton az járt a fejünkben, amit a pufajkások sulykoltak: tartózkodjunk a temetéstől.

A hivatalos iratok idézeteiben újabb három komoly rágalom rejlik. Az egyik, hogy az „ellenforradalmárok” – beleértve a megyei munkástanácsot – a Horthy-rendszert akarták visszahozni. A forradalmárok célja valójában a szocialista rendszer megreformálása volt: egy jugoszláv mintájú munkás öngazgatás, valamint egy szovjet megszállástól és kommunista

egyeduralomtól mentes, független, szabad és jobb élet megteremtése. Amit a hatalom képviselői állítanak, az legfeljebb néhány deklasszált, délibábkergető, háttérben hőzöngő vágyálma volt. A másik ostobaság a „fasiszta elemek” emlegetése. Persze a fasisztáknak híre-hamva sem volt, a jelző pusztán a gyalázást, a megbélyegzést szolgálta. Mind a két rágalomfajta bevett szokás bizonyos politikai körökben ma is. De bődületes hazugság az is, hogy ezek az „elemek” újabb nagy tüntetésre és fegyveres provokációra akarták felhasználni a temetést. Hisz’ tessék csak belegondolni: ugyan ki ment volna ki az utcára a december 8-ai kegyetlen öldöklés után, ugyan kinél lett volna fegyver, mikor korábban sem volt, és azokat már előzőleg be kellett szolgáltatni? Ráadásul a megyei munkástanácsot feloszlatták, a megmaradt üzemi munkástanácsok pedig sokkhatás alatt voltak, sztrájkon kívül másra nem gondolhattak.

A rengeteg sebesült és halott váratlanul ért mindenkit. A megyei kórház vezetősége sem volt felkészülve olyan megrázkódtatásra, mint amilyen bekövetkezett. Ezért a helyi rádión keresztül még aznap segítséget kértek. A megyeszékhely és környéke kiképzett vöröskeresztes aktivistái egy emberként mozdultak meg a hívó szóra, és fáradtságot nem ismerve kötözték, ápolták a sebesülteket; az egyszerű lakosok százai pedig véradásra jelentkeztek. Közreműködtek a pásztoói és a balassagyarmati kórház orvosai és más egészségügyi alkalmazottai is. Az üzemek, a város és a falvak lakosai élelmiszer-adományokkal egészítették ki az intézmény szűkös ellátmányát. Még szik- és csevicevizet, cigarettát, mankót is hoztak be. Ez a példás összefogás valamelyest gyógyír volt a bajra.

A rendszerváltoztatás óta december 8-át Salgótarján gyásznapiaként vésztük az emlékezetünkbe. Ennél azonban, szerintem, sokkal több ez a nap. Szép példája az állampolgárok összetartásának, a bátorságnak, a bajtársiasságnak, a hősiességnek. A másik oldalon pedig félelmetes, kárhóztatott tetszorosozata a hatalommániának, a vakhitűségnek, a kegyetlenségnek.

Emlékezzünk így ezek után.